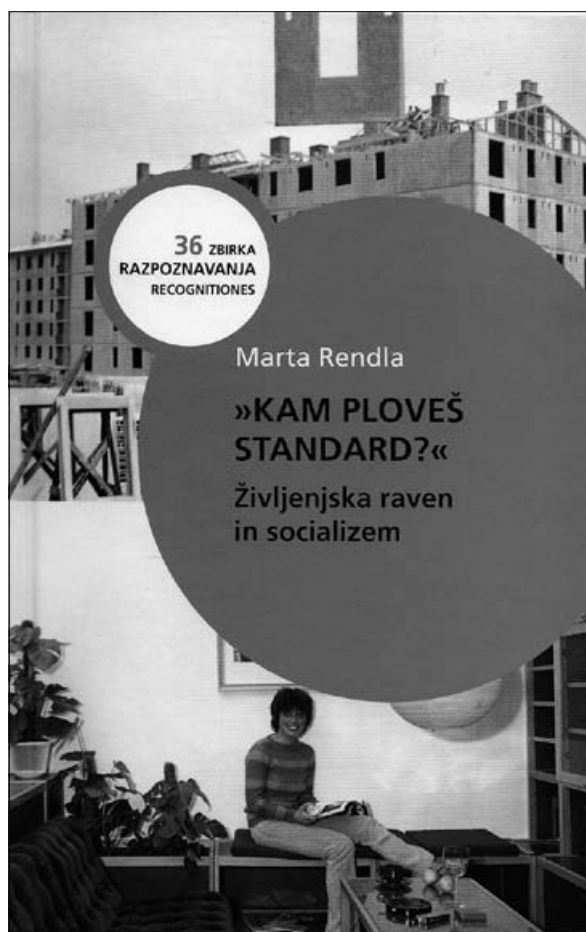

Kako s(m)o živeli v socializmu

Marta Rendla: »Kam ploveš standard?« *Življenjska raven in socializem*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018. 453 strani. (Zbirka Razpoznavanja; 36)

Marta Rendla, raziskovalka na Inštitutu za novejšo zgodovino, se ukvarja s proučevanjem osebnega in družbenega standarda ter materialnih in socialnih pogojev življenja v Sloveniji po drugi svetovni vojni. To (*Življenjska raven Slovencev v času socializma s poudarkom na šestdesetih in sedemdesetih letih*) je bila tudi tema njene doktorske disertacije, ki je sedaj izšla tudi v knjižni obliki. Avtorica v monografiji predstavlja poglede na življenjsko raven Slovencev v času socializma, in sicer v smislu zadovoljevanja življenjskih potreb tako z materialnimi kot nematerialnimi dobrinami in storitvami. Tematika je bila doslej obravnavana bolj ali manj fragmentarno, Rendla pa jo je osvetlila v njeni celovitosti.

V uvodnem poglavju (Med konceptom in stvarnostjo) avtorica naredi prerez ekonomsko-političnih značilnosti socialističnega obdobja. Po letih planskega gospodarstva v drugi polovici štiridesetih let in tržnega socializma konec petdesetih in v šestdesetih letih je v sedemdesetih letih 20. stoletja decentralizacija države dosegla višek. Sedemdeseta leta so bila zlata leta samoupravnega socializma, kar je trajalo do ekonomske krize v začetku osemdesetih let, do uvedbe protiinflacijskega programa in ekonomske stabilizacije. Sicer pa je drugo polovico petdesetih let zaznamoval demografski prehod iz agrarne v industrijsko družbo, prevladal je namreč sodobni tip reprodukcije prebivalstva. To je bilo povezano tudi z deagrariizacijo in širjenjem gravitacijskih območij dnevnih delovnih migracij, kar je povzročilo uveljavljanje mestnega načina življenja tudi na podeželju. Za šestdeseta in sedemdeseta leta so bile poleg nizke izobrazbene ravni prebivalstva

značilne tudi migracije – zdomci so odhajali načasno delo v zahodno Evropo, Slovenijo pa je zajelo množično priseljevanje iz drugih jugoslovanskih republik. V sedemdesetih letih se je začelo tudi z vlaganji v manj razvita območja. Posledica gospodarskih in političnih ukrepov je bila (za današnje čase) izjemno nizka brezposelnost – leta 1980, ko je bila najnižja v socialističnem obdobju, je znašala komaj 1,3 odstotka.

V naslednjem sklopu se avtorica loti analize gospodinjstev in njihove potrošnje, kar je povezano s podatki o dohodkih, zaposlenosti ter stanovanjskimi razmerami. Od sredine petdesetih pa vse do konca sedemdesetih let se je življenjska raven slovenskega prebivalstva izboljševala – še najmanj to velja za kmečka gospodinjstva. V tem obdobju je naraščala tudi življenjska raven, kar je povezano z rastjo osebnih dohodkov in s tem kupne moči prebivalstva. Osebnih dohodkov so v tem času sicer konstantno večali, a so obenem rastle tudi cene življenjskih potrebščin. A pri osebnih dohodkih je treba biti previden: njihovo realno vrednost je

zmanjševala inflacija, ki se je pojavila že v šestdesetih letih, pereča pa je postala v sedemdesetih in še bolj v osemdesetih letih (konec osemdesetih let je prerastla celo v hiperinflacijo). V strukturi porabe dohodkov in potrošnji pa se je odražal materialni položaj prebivalstva. V vsem obravnavanem obdobju so slovenska gospodinjstva največji delež družinskega proračuna namenjala za osnovne življenjske potrebe. Ne preseneča dejstvo, da so imela slovenska gospodinjstva v primerjavi z jugoslovanskimi za individualno potrošnjo na voljo več sredstev; to je bilo seveda sorazmerno z višino njihovih dohodkov. Poglejmo, kakšna je v košarici življenjskih potrebščin korelacija med gibanjem prihodkov in izdatki za hrano. Avtorica ugotavlja, da višja kot je raven dohodka, nižji so izdatki za hrano, kar pomeni, da so si v dobrih časih (višji dohodki) ljudje lahko privoščili več drugih dobrin. V osemdesetih letih, v času naraščajoče vsesplošne krize, je delež izdatkov za hrano začel naraščati, obenem je začela upadati njena kakovost – v obdobjih je opaziti upadanje potrošnje mesa, mlečnih izdelkov in sadja ter naraščanje porabe ogljikovih hidratov. Se pa ravno v tem času že začne govoriti o ekološko pridelani hrani. Nasploh veljajo osemdeseta leta v Jugoslaviji za leta stagnacije, kar je povezano tudi z inflacijsko spiralo. Je pa v obdobju sedemdesetih in osemdesetih let v Sloveniji in tudi Jugoslaviji naraščala zaposlenost prebivalstva – po deležu zaposlenih znotraj aktivnega prebivalstva je bila Slovenija tedaj v samem vrhu. Tudi po nekaterih drugih kazalnikih (število zdravnikov, število izdanih knjig) je bila Slovenija primerljiva s sosednjimi državami, je pa zaostajala npr. po opremljenosti s telefoni ali po deležu študentov.

V nadaljevanju je avtorica izpostavila nekaj vidikov družbene blaginje in kakovosti življenja slovenskega prebivalstva – stanovanjske razmere, zdravstveno politiko, pokojninsko zavarovanje in življenjsko dobo. V času socializma je vse bolj prihajalo do izraza rešeno stanovanjsko vprašanje kot eden izmed elementov družbenega standarda. Naraščalo je tako število stanovanj kot tudi njihova površina. Gradila se niso samo blokavska stanovanja, ampak tudi vrstne in atrijske hiše, v mestih je koncept sosesk (stanovanja, javni prostori, zelenice, prostori za športno-rekreacijske dejavnosti) nudil visoko kakovost bivanja. Če posplošimo, je imela stanovanjska izgradnja dva pristopa: načrtovana,

tehnološko napredna in strnjena gradnja sosesk v mestih ter razpršena, tehnološko zadržana samogradnja na podeželju. V tem smislu sta obstajala dva tipa stanovanj – lastno in najemno družbeno stanovanje. Značilnost stanovanjske politike v socializmu je bila, da je bil delodajalec hkrati tudi stanodajalec. Podjetja so imela stanovanjske sklade, iz katerih so črpali sredstva tako za izgradnjo družbenih stanovanj kot tudi za stanovanjska posojila za nakup oz. zidavo hiš. Večino sredstev so stanovanjski skladi črpali iz najemnin, ki pa so bile dolgo časa nesorazmerno nizke. Za današnje razmere presenetljivo je bilo dejstvo, da so najemna družbena stanovanja veljala za pravico, določeno celo v ustavi. Resnici na ljubo pa ta pravica ni bila dostopna vsem: po prednostnih merilih so bili te pravice deležni najprej višji družbeni sloji, pa tudi potrebni kadri in zaslužni posamezniki.

V času socializma je bilo za zdravje prebivalstva dobro poskrbljeno, kar je omogočal leta 1962 sprejet zakon o zdravstvenem zavarovanju. Le-to je postalo tako rekoč obvezno za vse, pravice iz zdravstvenega zavarovanja pa so se nanašale na zdravstvene storitve, nadomestila plač in povračila potnih stroškov ter na pravice do denarnih prejemkov ob rojstvu otrok in smrti zavarovancev. Doplačila (participacija) so bila predpisana za zdravlila in neobvezna cepljenja. Zasebna zdravstvena dejavnost ni bila dovoljena. Del sistema socialne varnosti je bilo tudi pokojninsko in invalidsko zavarovanje, tudi za kmečko prebivalstvo. V BDP je delež odhodkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje vse bolj naraščal, kar ne preseneča, saj je bilo razmerje med povprečno pokojnino in povprečno plačo zelo visoko, leta 1990 je celo doseglo količnik 0,92, minimalna pokojnina je bila bistveno višja od minimalne plače.

V šestdesetih in sedemdesetih letih je kupna moč prebivalstva naraščala tako za živilske izdelke kot tudi za nakup trajnih potrošnih dobrin (gospodinskih aparatov, pohištva, televizijskih sprejemnikov in avtomobilov). Če pogledamo samo avtomobile: leta 1962 jih je imelo 6,7 odstotka gospodinjstev, leta 1991 pa že 93 odstotkov. Procese modernizacije je v Jugoslaviji zaznamoval tudi turizem. Prva leta zlasti izletniški, letoviški in sindikalni, kasneje še hotelski in vikend turizem, vse bolj atraktiven je postajal zdraviliški turizem, z razvojem prometa in

odpiranjem državnih mej pa tudi tranzitni turizem (jugoslovansko-italijanska meja je veljala za najbolj odprto med kapitalistično in socialistično državo). Z odprtjem brniškega letališča so bila Slovencem omogočena tudi daljša potovanja v tujino. V sedemdesetih letih prihajajo do izraza kmečki, kongresni in kamping turizem. V osemdesetih letih je padanje življenjske ravni, ki je sovpadala s splošno in družbeno krizo, vplivalo tudi na razmere v turizmu. S procesi modernizacije in decentralizacije je tudi kultura postala dostopna najširšim slojem prebivalstva. Ljubiteljska kultura (med njimi npr. društva Svoboda) je stopala v ozadje, vse bolj je do izraza prihajala institucionalna kultura, pa tudi njo (in npr. kinematografe) sta ogrožala radio in televizija. Vzporedno sta – z vmesnimi krizami – naraščala tudi knjižna in časopisna produkcija.

V nadaljevanju se avtorica posveti predmetom vsakdana – notranji opremi, gospodinjskim aparatom, prometnim sredstvom, oblačilom in obutvi ter hrani in pijači. Analizira njihov razvoj, dosegljivost in uporabnost v vsakdanjem življenju. Med njimi izpostavi tedanje predmete poželjenja, nekateri od njih imajo danes kultni status – stol Rex, pohištvo Meblo, motor Tomos, kolo Pony, plašč Mura, pletenine Almira, da izdelkov živilske industrije, ki so bil del našega življenja (nekateri so še danes, a niso več slovenski) ne omenjam. Avtorica ugotavlja, da smo Slovenci leta 1980 trošili manj kot Avstrijci in več kot ostali prebivalci Jugoslavije. Ob koncu socializma se je Slovenija vse bolj oddaljevala od vzhodnoevropskih držav in ostalih jugoslovanskih republik, istočasno pa je zaostajala za zahodnoevropskimi trendi.

Pričujoča monografija je napisana večplastno in interdisciplinarno, bogati jo ogromno (statističnih) podatkov, ki pa jih je avtorica spretno analizirala in nato (primerjalno) sintetizirala, da je knjiga nadvse uporabna in ponuja zanimivo sliko našega polpreteklega vsakdana.

Marija Počivavšek